

Tarptautinė mokslinė konferencija „Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto lietuvių veikėjai nacių ir sovietų represijų aukos“ (2023-10-16)

Karo ir pokario patirtys Klaipėdos krašto gyventojų vaikystės prisiminimuose

Irena Štutinienė

Istorinių tyrimų programų skyriaus vyriausioji istorikė

Genocido ir rezistencijos tyrimų departamentas

✉ irena.sutiniene@genocid.lt

Straipsnyje, remiantis 2016–2017 m. biografiniuose interviu užrašytomis šeimų istorijomis, nagrinėjami dviejų Klaipėdos krašto gyventojų grupių – tuo metu krašte gyvenusių senbuvų ir pokariu čia atvykusių iš kitų Lietuvos regionų vaikų – karo ir pokario vaikystės prisiminimuose atsispindintys atminties ir patirčių bruožai. Ieškoma tiek bendrų šio laiko biografinės atminties ir patirčių bruožų, tiek jų prisiminimų skirtumus paaiškinančių veiksnių. Didelė potencialiai traumuojančių epizodų reikšmė abiejų grupių prisiminimuose patvirtina teorinių ir empirinių tyrimų išvalgas apie vaikų pažeidžiamumą karo situacijose ir psichologinių jo pasekmių įveikos sudėtingumą. Prisiminimų skirtumams turi įtakos tokie veiksniai kaip objektyvūs biografinių patirčių skirtumai, kitokios abiejų grupių adaptacijos ir tapatybės atkūrimo sąlygos bei jų atminties visuomeninis pripažinimas.

Reikšminiai žodžiai: vaikai, karo prisiminimai, Antrasis pasaulinis karas, autobiografinė atmintis.

Įvadas

Vaikai ir jų likimai karų, okupacijų, prievartinių migracijų ir kitų radikaliai keičiančių visuomenes įvykių kontekstuose pastaraisiais dešimtmečiais vis dažniau tampa istorinių, sociologinių, psichologinių ir kitų tyrimų objektu. Istorikas Nickas Baronas pastebi, kad šiuose tyrimuose dėmesys sutelkiamas į vaikus kaip į savarankiškus subjektus, kurių gyvenimo patirtys, tikrovės supratimas ir istorijos skiriasi nuo suaugusiųjų, nors tam tikru laiku ir tam tikrose vietose yra su jomis susiję.¹ Tiriant vaikus ne tik kaip socialinių aplinkybių veikiamus objektus, bet ir kaip sąmoningus istorijos subjektus galima gauti vertingų įžvalgų apie jų gyvenimo aplinkybes ir paaiškinti tas teorijos, praktikos ar patirties dimensijas, kurių suaugusių tiriamųjų analizė gali taip aiškiai neatskleisti ar nepaaiškinti². Nors Antrasis pasaulinis karas vienaip ar kitaip paveikė daugumos Europos šalių visuomenių ir jų grupių likimus, tyrimuose pastebima ypač didelė vaikų karo patirčių įvairovė ir segmentacija, atskleidžianti įvairiausias – ir karo beveik nepaliestų, ir represuotų, ir persekiojamų bei nužudytų vaikų patirtis.³ Analizuojant vaikų prisiminimų tyrimus pastebima, kad nepaisant jų ribotumų jie pateikia unikalių įžvalgų ne tik apie subjektyvias vaikų patirtis ir ilgalaikį smurtinių patirčių poveikį, bet ir apie žmonių atsparumą ir išradingumą baisiausiomis ir tragiškiausiomis aplinkybėmis ir po jų.

Vaikų patirčių ir prisiminimų tyrimai susiduria su nemaža metodologinių problemų. Tiriant sakytines istorijas, biografinius interviu ar rašytinius prisiminimus svarbiausia problema ta, kad žinios apie praeities patirtis gaunamos iš konkrečioje dabarties situacijoje papasakotos gyvenimo istorijos ar prisiminimų, kurie išreiškia dabartinę pasakotojo tapatybę ir jo savosioms praeities patirtims teikiamas reikšmes⁴. Be to, vaikystės tyrėjai atkreipia dėmesį į vaikų ir suaugusiųjų suvokimo skirtingumus, todėl labiau negu suaugusiųjų kvestionuojami ir negausūs jų praeityje sukurti egodokumentai⁵. Vis dėlto nepaisant šių tyrimų ribotumų „karo vaikų“ prisiminimų tyrėjai prieina išvadą, kad nors šių tyrimų rezultatai ne visada leidžia daryti toli siekiančias išvadas apie socialinius procesus, jie leidžia papildyti sudėtingos Europos kasdienybės po Antrojo pasaulinio karo supratimą, įjungiant skirtingų grupių patirtis⁶.

¹ Nick Baron, „Placing the Child in Twentieth-Century History: Contexts and Framework“, in.: *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953: Ideologies, Identities, Experiences*, ed. by Nick Baron, Leiden, Boston: Brill, 2016, p. 12.

² *Ibid.*, p.3

³ Machteld Venken and Maren Röger, Growing up in the Shadow of the Second World War: European perspectives, *European Review of History*, 2015, Vol. 22, No. 2, p. 201.

⁴ Jerome Bruner, Life as Narrative, in.: *Narrative methods*, ed. by P. Atkinson and S. Delamont, Vol. 1, London, Sage, 2006, p. 99–116.

⁵ Machteld Venken, „Introduction“, in.: *Borderland studies meets child studies. A European Encounter*, ed. by M. Venken, Frankfurt am Mein, Peter Lang Edition, 2017, p. 19.

⁶ Machteld Venken and Maren Röger, *op. cit.*, p. 204.

Klaipėdos krašto gyventojų karo ir pokario patirčių ir atminties bruožai nemaža dalimi yra tirti istorikų ir sociologų, remiantis tiek archyvų medžiaga, tiek egodokumentais ir prisiminimais, kuriuose apimtos ir to meto vaikų patirtys⁷. Bet vaikų kaip atskiros gyventojų grupės tyrimų atlikta mažiau. Daugiausiai tirtos vienos karo ir pokario vaikų grupės – vadinamųjų „vilko vaikų“ (pokariu atkeliavusių į kraštą iš Rytprūsių „bado vaikų“) – istorija, patirtys ir atmintis, taip pat pradedamos tirti ir iš kitų SSRS respublikų tuo metu atkeliavusių į Lietuvos TSR beglobių vaikų istorija ir patirtys⁸.

Šiame straipsnyje, remiantis 2016–1917 m. biografiniuose interviu užrašytais šeimų istorijomis⁹, siekiama išsamiau panagrinėti kitų dviejų grupių karo vaikų – kelias kartas krašte gyvenusių senbuvų ir pokariu čia atvykusių iš kitų Lietuvos regionų vaikų – patirtis ir atmintį.¹⁰ Siekiama identifikuoti šios amžiaus kohortos (ji buvo paskutinė, tiesiogiai patyrusi karą ir pokarį) patirčių ir vaikystės prisiminimų specifinius bruožus bei atskleisti kai kuriuos šių patirčių atminties, kuri didele dalimi yra trauminė, perdavimo ir formavimosi veiksnius. Nors įvairiuose tyrimuose naudojamos skirtingos vaikystės amžiaus ribos, dažnai karo pasekmes patyrusiems vaikams priskiriama visa kare dalyvavusių ar okupuotų šalių vaikų amžiaus kohorta, suvokiant juos kaip karo aukas¹¹. Šiame straipsnyje naudojama pastaroji samprata – nagrinėjamos visos gimusių nuo 1933 m. iki 1944 m. Klaipėdos krašto vaikų istorijos¹² (18 vietinių ir 19 naujakurių biografiniuose interviu užrašytos šeimų istorijos). Naujakurių grupėje nenagrinėjama rusakalbų gyventojų atmin-

⁷ Sigita Kraniauskienė, Silva Pocyte; Ruth Margarete Christine Leiserovitz; Irena Šutinienė, *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*: kolektyvinė monografija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019; Jurga Jonutyte, Lina Būgienė, Aleksandras Krasnovas, *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškai, Žemelis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

⁸ Ruth Kibelka, *Vilko vaikai: Kelias per Nemuną*, iš vokiečių kalbos vertė Rūta Savickaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2000; Rūta Matimaitytė, „Lupant „vilko vaikų“ svogūną: Rytprūsių krašto vokiečių vaikų likimas ir atmintis Lietuvoje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2019, Nr. 7, p. 32–37; Rūta Matimaitytė, „Migration of German Children from East Prussia and of Russian-speaking Children to Post-War Lithuania“, *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 4.

⁹ Šeimų istorijos užrašytos biografiniuose interviu, atliktuose drauge su Klaipėdos universiteto mokslininkėmis Sigita Kraniauskiene ir Silva Pocyte vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jos atspindžiai šeimų istorijose“ (Nr. LIP-091/2016).

¹⁰ Kai kurie šio straipsnio fragmentai, daugiausia liečiantys krašto senbuvų patirtis ir atmintį, jau buvo publikuoti kolektyvinėje monografijoje: Sigita Kraniauskienė, Silva Pocyte, Ruth Margarete Christine Leiserovitz, Irena Šutinienė. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*: kolektyvinė monografija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.

¹¹ Monika Janfelt, „War in the Twentieth Century.“ In *Encyclopedia of Children and Childhood*, edited by Paula S. Fass, New York, Macmillan Reference USA, 2004, pp. 875–881.

¹² Nors karo vaikų vaikystės amžiaus riba ginčytina, pasirinkta 14 metų amžiaus 1947 m. riba pagal Jungtinių Tautų klasifikaciją (Tara Zahra, *The Lost Children, Reconstructing Europe's families after World War II*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2011, pp. 8–9). Treji metai kaip jauniausias amžius naudojamas kituose tyrimuose (Anna Wylegala, „Child migrants and deportees from Poland and Ukraine after the Second World War: experience and memory“, *European Review of History*, 2015, 22,2, p. 294). 1947 m. pasirinkti kaip pagrindinių migracijos srautų pabaigos data.

tis; tyrimai parodė, kad ji labai skiriasi nuo atvykėlių iš Lietuvos atminties¹³, todėl nagrinėtina atskirai.

Krašto senbuviams priskiriami žmonės, kilę iš šeimų, kurių protėviai čia gyveno dar iki Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Vokietijos 1918 m., t. y. atvyko ne vėliau kaip iki Pirmojo pasaulinio karo. Tai etniniai lietuviai ar vokiečiai, daugiausia evangelikai liuteronai, kalbėję vokiečių ir lietuvių kalbomis. Karo pabaigoje visi vietiniai buvo priversti pasitraukti iš Lietuvos kartu su besitraukiančia Vokietijos kariuomene. Liko arba grįžo tik nedidelė jų dalis: apie 1950 m. krašte buvo likę maždaug 15–20 tūkst. vietos gyventojų arba 13% lyginant su 1939 m., tarp kurių apie 8 tūkst. sudarė repatriantai, parvykę iš Vokietijos 1945 m.¹⁴. Bet jie grįžo į SSRS okupuotą kraštą, kur tvarka, gyvenamoji aplinka ir pati visuomenė jau buvo ryškiai pakitusios, ir jų sugrįžimas iš esmės prilygo imigracijai į „naują“ šalį. Jie prarado ne tik užgyventą turtą, bet dažnai ir namus bei buvusią socialinę padėtį. Be to, vietinių išvykimas ir sugrįžimas susijęs su dideliais moraliniais ir žmogiškųjų išteklių praradimais, šeimos dezintegracija, nes pasitraukimo metu nemaža dalis šeimų narių pasimetė arba žuvo. Tad daugumos jų adaptacija ir tolesnė socializacija buvusiam gimtajame krašte neišvengiamai susijusi su dideliais, dažnai dramatiškais biografinių patirčių ir tapatybės pokyčiais¹⁵.

Naujakurių grupei priskiriami gyventojai, atvykę į ištuštėjusį kraštą (karo pabaigoje kraštas neteko apie 80 proc. gyventojų) iš kitų Lietuvos SSR vietų. Šią grupę sudarė įvairių socialinių padėčių ir patirčių žmonės, migravę dėl skirtingų priežasčių. Tarp migracijos motyvų nemažą dalį sudarė „geresnio gyvenimo“ paieškos bei saugumo, bijant nukentėti nuo represijų bei slapstantis nuo NKVD persekiojimų, paieškos¹⁶.

Abi grupės jungia migracija ir „imigrantų“ padėtis, adaptacija ir tolesnė socializacija krašte, tad dalis jų patirčių panašios. Bet yra ir patirčių, ir socializacijos kontekstų skirtumų, kurie gali daryti įtaką atminčiai.

Teorinės ir metodologinės tyrimo prielaidos

Remiantis klasikinėmis Maurice Halbwachso ir jo pasekėjų (Jano ir Aleidos Assmann, Haroldo Welzerio, Astridos Erll ir kt.) išplėtotomis teorijomis, individuali autobiografinė atmintis čia suprantama kaip visuomet susijusi su kolektyvinėmis reikšmėmis, praeities ir dabarties visuomenės kultūriniais ir socialiniais kontekstais. Todėl karo ir pokario vaikų vaikystės prisiminimai šiuo atveju nagrinėjami kaip dabarties sociokultūrinėse situacijo-

¹³ Sigita Kraniauskienė, „Čia (ne)buvo Lietuva: Klaipėda po Antrojo pasaulinio karo – naujosios visuomenės prisiminimai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr.2 (41), p. 169–198.

¹⁴ Nastazija Kairiūkštytė, „Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m.“ *Lituanistika*, Nr. 2, p. 45.

¹⁵ Plačiau žr.: Sigita Kraniauskienė, Silva Pocytytė ir kt., *op. cit.*, p. 55–97.

¹⁶ *Ibid.*, p. 188–196.

se atkurta suaugusiojo atmintis, susijusi bei veikiami jų gyvento laiko praeities ir dabarties kolektyvinių atminties formų bei kitų sociokultūrinių kontekstų.

Kita vertus, gyvenimo bei šeimų istorijos čia traktuojamos ir „realistiškai“, kaip bent iš dalies atspindinčios pasakotojų patirtis. Neneigdami istorinių, socialinių, kultūrinių veiksmų įtakos, autobiografijų tyrėjai teigia, kad autobiografijas vis dėlto galima traktuoti ir kaip atspindinčias realias jų autorių gyvenimo patirtis ir įvykius, bet suvoktus ir perteiktus subjektyviai. Pasak suomių sociologo Jeja Pekka Roos, „autobiografija kaip tekstas nieko nereiškia, jei atmetame išorinę tikrovę, „kažką“, ką jos autorius stengiasi suprasti ir daugiau ar mažiau adekvačiai perteikti kitiems“ ir autobiografijų tyrimuose siūlo „autobiografijas traktuoti kaip orientuotus į realybę ir tiesą pasakojimus, kuriuose tiesa matoma iš unikalios, konkrečios autoriaus, kuris kartu yra ir pasakotojas, ir suvokia save kaip tokį, perspektyvos.“¹⁷

Jau minėta, kad nemaža Antrojo pasaulinio karo pasekmių tyrėjų mano, kad šis karas turėjo vienokį ar kitokį traumuojančią poveikį įvairioms gyventojų grupėms¹⁸. Pastarojo meto traumų ir trauminės atminties tyrimuose vis daugiau dėmesio skiriama ne tik psichologiniams, bet ir kultūriniais, socialiniams, istoriniams trauminių patirčių pasekmių ir atminties aspektams¹⁹. Kalbant apie Antrojo pasaulinio karo pasekmes pastebima, kad nors tai ne visada atsispindi dokumentuose, tačiau ir kaltininkų, ir aukų reakcijos rodo ryškias psichologines pasekmes, kurias iki šiol sunku efektyviai įvardinti, apibūdinti ar įveikti²⁰. Istorikas Peteris Leese šiuos sunkumus sieja su socialiniais, kultūriniais, istoriniais įvairių šalių kontekstais, kurie lemia simptomų ir atminties įvairovę. Pasak jo, „trauminių prisiminimų buvimas ir išlikimas priklauso nuo tolesnės prisimenančiojo gyvenimo istorijos, materialių ir politinių sąlygų, kuriomis sugrįžta trauminis prisiminimas. Dėl to trauminiai prisiminimai yra labai įvairūs, nuolat kintantys ir skirtingi įvairiose visuomenėse bei kartose ir tam tikrą sutarimo ir kanonizavimo laipsnį įgyja labai palaipsniui, per dešimtmečius ir kartas.“²¹. Todėl trauminių karo pasekmių tyrimai tęsiami iki šiol ir atskleidžia vis naujų aspektų. Pastebima, kad ypač nuo 2001 m. dėmesys traumoms stiprėja ir trauma tampa vis labiau pripažįstamu vektoriumi, padedančiu fiksuoti ir pripažinti anksčiau nepastebėtas, nepripažintas praeities kančias. Tarp labiausiai ir chroniškai nukentėjusių dėl

¹⁷ Jeja Pekka Roos, „The True Life“ Revisited. *Autobiography and Referentiality after the „Posts“*. *Auto/Biography*, Vol. 3 (1–2), 1994, p. 13.

¹⁸ Peter Leese, „The Limits of Trauma: Experience and Narrative in Europe c. 1945“, in.: Ville Kivimäki, Peter Leese (ed.) *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*, New York, Palgrave Macmillan, 2022, p. 3–25.

¹⁹ Jeffrey C. Alexander, *Cultural trauma. A Social theory*. Cambridge, Polity Press, 2012; Ville Kivimäki, Peter Leese (ed.) *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*, New York, Palgrave Macmillan, 2022, p.3–23. Peter Leese, *op. cit.*

²⁰ Peter Leese, *op. cit.*, p. 4.

²¹ *Ibid.*, p. 6.

karo ir gyvenimo po karo patirčių yra vaikai, pabėgėliai ir moterys.²² Pažymima, kad visose karą patyrusiose šalyse pokaris dar labiau sustiprino ar formavo naują trauminę atmintį dėl ekonominio ir politinio nestabilumo, atkūrimo sunkumų, skriaudos ir atsakomybės klausimų nutylėjimo viešuosiuose diskursuose²³. Lietuvoje nauju traumuojančiu veiksmu buvo sovietinė reokupacija ir su ja susijusi prievarta.

Vienu svarbiausių tiek kolektyvinių, tiek individualių traumų įveikos veiksmu laikomas aukų kančių ir skriaudų išsakymas ir pripažinimas ne tik savoje, bet ir kitose visuomenės grupėse bei valstybės institucijų lygmeniu, taip pat teisingumo įgyvendinimas, atlyginant nukentėjusiems ir nubaudžiant kaltuosius²⁴. Tuo tarpu nutylėjimas ir slėpimas – tai, kas būdinga sovietinio režimo laikotarpiui – trauminę prievartos poveikį gali padaryti dar sunkesni²⁵. Bet šių bendrų sąlygų ne visada pakanka įveikti individualioms šių įvykių sukeltoms traumoms – psichologų įvardijamos ir šiai įveikai reikalingos lokaliai socialinės, psichologinės ir kultūrinės sąlygos: pirma, saugumo užtikrinimas, antra, ryšiai su šeimomis, kitais socialiniais tinklais, ritualais; trečia, teisingumo įgyvendinimas, įskaitant tiesą, bausmę ir susitaikymą; ketvirta, pakankamas socialinių tapatybių atkūrimas; penkta, egzistencinės prasmės atkūrimo sąlygos, įskaitant moralę, tikėjimo sistemas ir kultūrinę raišką²⁶. Akivaizdu, kad daugelio šių sąlygų Lietuvoje nebuvo visą sovietmetį. Todėl neatitiktinai ir anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad trauminės atminties apie karą ir pokarį apraiškų, rodančių jos aktualumą informantams, nemaža ir Klaipėdos krašto to meto vaikų prisiminimuose²⁷. Kiti Antrojo pasaulinio karo atminties posovietinėje erdvėje tyrėjai taip pat pastebi, kad karo emocijos šioje erdvėje iš esmės pradėtos reikšti tik 1990–1991 m.²⁸. Todėl straipsnyje nemaža dėmesio skiriama trauminės atminties raiškai ir bruožams tiriamose grupėse ir kai kurių jos formavimosi socialinių veiksmų nustatymui.

Trauminės atminties požymių identifikavimas autobiografiniuose pasakojimuose ne visada toks aiškus ir tikslus kaip, pavyzdžiui, psichologiniuose tyrimuose. Tarp būdingesnių pasakojimo bruožų tyrėjai įvardija detalų įvykio nupasakojimą ir apibūdinimą kaip labai skausmingo, giliai ir ilgam neigiamai paveikuso individo ar grupės gyvenimą, są-

²² *Ibid.*, p. 11

²³ *Ibid.*, p. 13.

²⁴ Aleida Assmann, *Shadows of trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*, New York: Fordham University Press, 2016, pp. 57–58; Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*

²⁵ Ieva Vaskelienė, Evaldas Kazlauskas, Danutė Gailienė, Vėjūnė Domanskaitė-Gota, „Komunikacija apie patirtas politines represijas šeimoje: tarpgeneracinis aspektas“, in.: *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 2011, 9, p. 101.

²⁶ Derrick Silove, „From Trauma to Survival and Adaptation: Towards a Framework for Guiding Mental Health Initiatives in Post-conflict Societies“, in: *Forced Migration and Mental Health: Rethinking the Care of Refugees and Displaced Persons*, ed. by David Ingleby, New York: Springer, 2005, p. 42.

²⁷ Sigita Kraniauskienė, Silva Pocytyė ir kt., *op. cit.*, p. 312–329;

²⁸ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 297.

monę, tapatybę; baimės, nusiminimo, sutrikimo ir kitų reakcijų įvardijimą, pasakojimus apie traumų įveikos būdus; tarp elgesio bruožų minimos ilgalaikės pauzės, nevaldomų emocijų protrūkiai, emocinis atsiribojimas nuo skausmingo įvykio pasakojimo metu ir kt. Be to, jos raiškos pasakojimuose bruožai skiriasi priklausomai nuo trauminių patirčių pobūdžio, traumų įveikos laipsnio ir kt.²⁹ Šiais bruožais ir remtasi informantų papasakotose istorijose identifikuojant trauminę atmintį.

Karo ir pokario atminties bruožai senbuvų ir naujakurių vaikystės prisiminimuose

Dabartinėje Klaipėdos visuomenėje dvi tiriamos grupės – krašto senbuviai ir naujakuriai – nedaug kuo skiriasi, bet jų atminties skirtumai tebėra nemaži³⁰. Dalis šių panašumų ir skirtumų sietini su „objektyviais“ patirčių panašumais ir skirtumais.

Viena vertus, šių abiejų grupių patirtys iš dalies panašios. Visą pokariu šiame regione susiformavusią visuomenę galima laikyti migrantų visuomene – ir naujakuriai, ir vietiniai šiuo laikotarpiu yra patyrę ilgesnės ar trumpesnės migracijos epizodus. Naujakuriai visiškai pakeitė savo gyvenamąją vietą, imigrudami į šį kraštą ir dėl įvairių priežasčių neretai jame klajodami iš vienos vietos į kitą, krašto senbuviai buvo priversti visai išsikraustyti ar bent laikinai palikti savo namus. Tad jų atmintys turėtų būti iš dalies panašios dėl migracijų ir dalies pokario įvykių patirčių, taip pat patirtų traumų.

Kita vertus, šios dvi grupės skyrėsi tiek karo patirtimis, tiek padėtimi pokario Klaipėdos krašto visuomenės socialinėje ir simbolinės galios struktūroje, tiek tapatybe ir atmintimi. Vietiniai pokario vaikai, iki dabar likę gyventi krašte, vaikystėje turėjo patirti radikalius etninės tapatybės pokyčius, o jų karo ir pokario trauminės patirtys dėl jų etninės kilmės visą sovietmetį buvo nutylimos, marginalizuojamos ir imtos viešai Lietuvoje artikuliuoti tik pastaraisiais metais. Dalis jų trauminių patirčių – visų pirma sovietinių represijų, sovietizacijos – sutapo su naujakurių, bet senbuvų trauminėse patirtyse jos sudarė tik nedidelę, nors pavieniais atvejais gana reikšmingą dalį. Dėl šių aplinkybių turėtų skirtis ne tik jų karo bei pokario adaptacijos ir socializacijos patirtys, bet – dėl skirtingų jos perdavimo sąlygų – ir jų trauminė atmintis.

Antrojo pasaulinio sukeltos psichologinės kančios tyrėjų apibūdinamos kaip „neturinčios precedento savo gyliu, aprėptimi ir trukme“, jų istorinį savitumą siejant su fašizmą lydėjusiomis emocijomis būsenomis, karo sugriovimų mastais, masiniais gyventojų per-

²⁹ Gabriele Rosenthal, „The Healing Effects of Storytelling“, *Qualitative Inquiry*, 2003, Nr.6 (9), pp. 915–933; Aili Aarelaid-Tart, *Cultural Trauma and Life Stories*, Helsinki: Kikumora Publications, 2006; Gadi BenEzer, „Trauma Signals in Life Stories“, in: *Trauma and Life Stories* (ed. by Rogers, K/L., Leydesdorf, S. and Dawson, G. London: Routledge, 1999, p. 29–45.

³⁰ Jurga Jonutyte ir kt., *op. cit.*; Sigita Kraniauskienė, Silva Pocyte ir kt., *op. cit.*, p. 311–379.

kėlimais ir emocinėmis kančiomis, kurias sukelia šeimų ir bendruomenių išsiskyrimas ir mirtys³¹. Beveik visos šios traumuojančios patirtys daugiau ar mažiau palietė ir Klaipėdos krašto vaikus. Abiejų grupių pasakojimuose apie karą ir pokarį nemažą dalį sudaro atmintis patirčių, kurias galima vadinti trauminėmis; krašto senbuvų pasakojimuose ši atmintis dažnai vyrauja. Pasak Jeffrey C. Alexanderio, „trauma patiriama, kai individas ar grupė jaučiasi paveikti siaubingo įvykio, palikusio neišdildomą pėdsaką jų sąmonėje, išliekančio atmintyje ir iš esmės bei negrįžtamai keičiančio jų ateities tapatybę.“³²

Patirčių panašumus ir skirtumus atspindi jau to meto prisiminimuose artikuluojamų temų sąrašas, be to, matoma ir didelė individuali įvairovė. Naujakurių pasakojimuose vyrauja tokios temos kaip stebėti karo epizodai, karo ir okupacijų nulemti šeimų persikėlimai, pokario represijos, pokario materialiniai sunkumai ir jų įveika, nauji kraštovaizdžiai, mokykla, laisvalaikis. Senbuvų pasakojimuose centrinę vietą dažnai užima trauminės patirtys: tai evakuacijos, vadinamos *flichtavimu*, patirtys, taip pat pokario sunkumų – namų praradimo, persekiojimų dėl tapatybės, adaptacijos naujoje visuomenėje sunkumų patirtys. Esama prisiminimų ir apie teigiamas vaikystės patirtis, bet dažniausiai jie siejami su vėlesniais laikotarpiais arba laikotarpiais iki karo, represijų ar evakuacijos. Abiejų grupių prisiminimuose vyraujančios temos ir jų pateikimas (abiejose grupėse prisimenami ir pasakojami patirti ar stebėti potencialiai traumuoiantys įvykiai, kurie senbuvų pasakojimuose dominuoja) patvirtina tyrusios vaikų pokario atmintį sociologės Annos Wylegalos išvadą, kad vaikai yra labiau pažeidžiami ir patirtus ar stebėtus potencialiai traumuojančius įvykius jie įsimena labiau negu suaugę³³.

Vokietijoje Antrojo pasaulinio karo metu gyvenusių karo vaikų patirčių tyrėjas Nicholas Stargardt atkreipia dėmesį į vaikų suvokimų ir patirčių specifiką bei įvairovę pastebėdamas, kad „pasyvių aukų“ samprata per siaura joms apibūdinti, vaikai ir tokiose situacijose yra aktyvūs subjektai: „Vaikai nebuvo tik nebylūs ir traumuoti liudininkai [. . .] nei tik nekaltos karo aukos. Jie taip pat gyveno kare, žaidė ir mylėjo per karą; karas įsiveržė į jų vaizduotę ir siautė jų viduje.“³⁴ Ši citata nusako ir dalį abiejų grupių prisiminimų bruožų. Tuose prisiminimuose greta informantams labiausiai įsiminusių, juos vienaip ar kitaip žeidusių patirčių yra ir tokių karo ir pokario patirčių prisiminimų kaip žaidimai (pokariu – ir su ginklais bei šaudmenimis), mokykla, draugai, persikėlimai iš vietos į vietą, pagalba šeimai (gyvulių ganymas, „trofėjavimo“ nuotykių ir kt.).

Naujakurių grupės atmintyje nėra vienos jų karo pradžios datos. Karas jų pasakojimuo-

³¹ Peter Leese, *op. cit.*, p. 7.

³² Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*, p. 6.

³³ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 295.

³⁴ Nicolas Stargardt, cituotas in: Michael Kaznelson, Nick Baron, "Memories of Displacement: Loss and Reclamation of Homeland in the Narratives of Soviet Child Deportees of the 1930s", in.: *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953: Ideologies, Identities, Experiences*, ed. by Nick Baron, Leiden, Boston: Brill, 2016, p. 104.

se dažniausiai atsiranda anksčiau negu krašto senbuvų pasakojimuose: tai okupacinių kariuomenių atėjimo į jų vietas, bombardavimo ir kitų vaizdų, stebėtų vaiko akimis, pasakojimai. Kai kurie pradeda prisiminimus nuo 1940 m. sovietinės okupacijos. Pasakojant apie karo ir pokario epizodus dažnai aiškiai atskiriamos suaugusiojo ir vaiko perspektyvos, reflektuojant tokį istorikės Machteldos Venken įvardijamą vaikų patirtims ir atminčiai būdingą bruožą kaip politinių kategorijų ir vertinimų nesuvokimą: „Vaikai yra mažiau politiškai informuoti ir dėl to nesupranta ir nepripažįsta suaugusiųjų „priešo“ kategorijos³⁵. Šis perspektyvų atskyrimas ypač būdingas jaunesnių, tuo metu buvusių kelerių metų, vaikų prisiminimams. Bet stebėtus karo epizodus, net ir tuo metu nesuvokiant jų politinės ar emocinės reikšmės, vaikai įsiminė ir pasakoja detalai, keli pabrėždami paminėjo, kad galėtų juos nupiešti (tai daugiausia matyti fronto, tremčių, pokario represijų epizodai). Būdinga, kad karo vaizdai ir patirtys, besiskiriančios nuo ligtolinės kasdienybės, įsiminė net labai jauno amžiaus vaikams. Pavyzdžiui, tuo metu teturėjęs trejus metus Šiauliuose gyvenęs vaikas taip prisimena 1940 m. sovietinę okupaciją:

Aš išbėgau į kiemą ir žiūriu nu kaip tik nuo rytinės pusės eina kareiviai.[...] Man kaip vaikiukui buvo įdomu žiūrėt. Reiškia kareiviai su šautuvais.[...] Kojos bintuotos ir visi taip pavargę, veidai pilki. Įstrigo, galėčiau po šiai dienai, jei mokėčiau piešt, galėčiau nupiešt tą vaizdą. Nu paskui užėjo vokiečiai. (IS04_VLN_VL1937).

Buvo graži tokia diena, kaip šiandien, švietė, saulėta, sekmadienis. Tėveliai išvažiavo į bažnyčią. O lėktuvai... Daug lėktuvų pradėjo skraidyti. Ir tokie bumbuliukai pasirodė netoli lėktuvo. O ką mes žinom, kas ten yra. Va taip, pasirodo, pradėjo karas. Ir tą karą, antrą dieną, mums... Dvi karves turėjom. Tai vieną karvę užmušė, netoli karvės sprogo. (SK09_KLPK_VL1933ag).

Panašiai vaiko akimis pasakojami ir vokiečių okupacijos, ir antrosios sovietinės okupacijos 1944 m. epizodai, paaiškinant vaiko požiūrio „nepolitiškumą“:

Kaip vaikai mes ne troboj sėdėdavom, o po laukus todėl, kad nepaprastai graži gamta. Ir aš taip žiūriu susigūžę kareiviai su šautuvais, daug jų. susilenkę, susigūžę ir bėga. Į vakarų pusę, ir jiems kaip tik ant kelio mūsų sodyba. [...] Kai jau rusai po vokiečių užėjo. Ir savotiškai įdomu. Tuoj jau jie į trobą tenai, bet jie elgėsi labai korektiškai (dabartiniu mano žargonu apibūdinant). [...] Senelis rusiškai truputį mokėjo, jis tuoj kalbėtis prie stalo susėdė. Vienas iš jų mane ant kelių pasisodino ir man patiko. O kad čia rusai, o tada vokiečiai - man kaip vaikiui nieko [nereiškė]. (IS04_VLN_VL1937).

Panašus atsiribojimas nuo vaiko patirčių, traktuojant jas kaip senai likusias praeityje, matomas ir kai kuriuose senbuvų vaikų evakuacijos patirčių prisiminimuose, pavyzdžiui, net potencialiai traumuojantį epizodą (grėsmė gyvybei, matytos mirtys) informantas traktuoja iš dalies su ironija:

Nu, tai kai mes ėjom iš to barako į Aukštumalę taigi lėktuvai skraidė ir šaudė ir bombardavo ir savo akim mačiau kaip važiavo mašina su vokiečiais keliais, ir sušaudė tą mašiną, lavonai

³⁵ Machteld Venken, "Introduction", in.: *Borderland studies meets child studies. A European Encounter*, ed. by M. Venken, Frankfurt am Mein: Peter Lang Edition, 2017, p. 19.

ant kraštų. Jau mačiau tuos lavonus. Tai jau čia baisu, o aš pats galvą į griovį įkišęs, o užpakalis plikas lauke (juokiasi). (IS10-KLPK_VV1936vt).

Pažymėtina, kad šis informantas nepatyrė tokių radikaliai ir negrįžtamai keičiančių vaikų gyvenimus traumų kaip artimųjų netektys, sužeidimai. Nepaisant pokario sunkumų jis turėjo tokį traumų įveikai palankios aplinkos elementą kaip ryšiai su artimaisiais. Tokios rūšies – atsieti nuo dabarties – prisiminimai vyrauja daugelio naujakurių pasakojimuose, bet jų esama ir senbuvių karo patirčių, prasidėjusių evakuacijos metu, prisiminimuose. Toks dabartinio „aš“ atsiribojimas nuo tuometinio vaiko požiūrio ir emociškai neutralus pasakojimas apie potencialiai traumuojančias situacijas net su nuotykių elementais gali reikšti, kad šios patirtys arba neturėjo gilesnio traumuojančio poveikio, arba traumas yra įveiktos – nėra neigiamų patirčių ar skriaudos apibūdinimo, aukos pozicijos ir kitų trauminei atminčiai būdingų požymių, kokių esama toliau nagrinėjamuose senbuvių prisiminimuose. Šie skirtumai gali rodyti, kad potencialiai traumuojančių įvykių atmintis priklauso nuo tolesnių pasakotojo biografinių patirčių (pasekmių tolesniam gyvenimui, traumų įveikos laipsnio ir kt.)³⁶. Kita vertus, „šviesūs“ ironijos, nuotykių elementai, prisimenant potencialiai traumuojančius epizodus, baimės, prievartos patirtis gali atspindėti gynybinius mechanizmus, kuriems padedant to meto vaikai (arba dabartiniai pasakotojai) stengėsi pabėgti nuo brutalios, jiems mažai suprantamos realybės³⁷.

Trauminių patirčių atmintis senbuvių karo ir pokario prisiminimuose

Vaikystės prisiminimuose esama ir kitaip, dažniausiai iš aukų pozicijos, pasakojamų, potencialiai traumuojančių prisiminimų. Dabar papasakotose atsiminimuose dalis jų pasakojama kaip individualios patirtys, dalis suformuluota kaip turbūt vėliau susiformavę kolektyvinės kultūrinės traumos diskurso pasakojimai, kuriuose trauminės patirtys suvokiamos ir pasakojamos kaip liečiančios visus senbuvius, nors ir ne visi išgyveno jas asmeniškai³⁸.

Klaipėdos krašto senbuvių vaikai su karu susidūrė maždaug nuo 1940 m., bet iki 1944 m. tik netiesiogiai, per šiek tiek pakitusią kasdienybę bei socialinius ryšius. Jų trauminių patirčių pradžia dažniausiai susijusi su karo pabaigos evakuacijomis 1944 m. liepos ir spalio mėnesį, kai besitraukianti Vokietijos kariuomenė evakavo beveik visus gyventojus. Po karo grįžo tik nedidelė jų dalis. Pasakojimai apie ligtolinius karo metus dažnai primena taikios vaikystės pasakojimus, nors į juos epizodiškai įsiterpia ir karo realybė – karo belaisviai, dirbantys tėvų ūkiuose, tėvai kariuomenėje ar išvežti darbams ir kt. Kai kurių tuometinių vaikų pasakojimuose karo metai iki fronto ir evakuacijos net apibūdinami kaip laikas „prieš karą“:

Aš kaip tai prieš karą ėjau du metus į mokyklą. Keturiasdešimt antrais, trečiais ir ketvirtais.

³⁶ Peter Leese, *op.cit.*, p. 4. Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 299.

³⁷ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 301.

³⁸ Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*, p. 8.

Ketvirtais aš jau nebegalėjau eit, kadangi karas buvo ir bombos krito ant Klaipėdos jau – bombardavo Klaipėdą. Eiti man netoli, aš dainuodamas vis pareidavau per laukus. (IS10_KLPK_VV1936vt).

Pirmosios sovietinės okupacijos krašto žmonės nepatyrė, bet keli vaikai prisiminė nacistinės Vokietijos įvykdytą krašto aneksiją 1938 m., kuri labiau įsiminė prieš karą čia atvykusių iš Didžiosios Lietuvos lietuvių vaikams, nes pakeitė jų šeimų statusą ir gyvenimus. Nedidelė karui teikiama reikšmė senbuvų prisiminimuose gali būti susijusi ir su nutylėjimu dėl vokiečių, kaip karo kaltininkų, vaizdinio (šio laiko nutylėjimas vilko vaikų prisiminimuose siejamas būtent su tuo³⁹). Kita vertus, karo metu šių vaikų gyvenimo rutina ir aplinka beveik nepasikeitė, jie ir toliau lankė mokyklą, gyveno savo namuose su artimaisiais ir pan.

Senbuvų vaikų istorijose karo trauminių patirčių pradžią dažniausiai žymi kaip tik evakuacijos ar pasitraukimo, vadinamojo flichtavimo, pradžia. Laikotarpis iki evakuacijos šiuose pasakojimuose sudaro ryškų kontrastą: tai normalaus gyvenimo, laimingos vaikystės pasakojimai, o evakuacija ir vėlesnės patirtys perteikiami kaip traumų ir netekčių virtinė. Dauguma prarado namus ir turtą, dalis neteko giminių, artimųjų, buvo priversti klajoti ir kaskart iš naujo patirti išsikūrimo sunkumus, nepritekčius, badą; tai išgyvenusiems grėšė ne tik nauji praradimai sovietinėje kolektyvizacijoje, bet ir stalininės represijos – areštai, tremtys.

Pasakojimai apie evakuaciją užima svarbią vietą, jie perteikiami su trauminių patirčių pasakojimams būdingais bruožais, ryškiai atskiriant laiką iki ir po evakuacijos – kaip simbolinį staigaus ir gilaus lūžio, ligtolinio gyvenimo ir tapatybės netekimo momentą. Prisiminimuose apie evakuaciją nemaža pasakojimų apie individualias traumas patirtis, tarp jų ir giliai paveikusias jų tolimesnius gyvenimus – tai grėsmės gyvybei, artimųjų netekčių, plėšikavimo, prievartavimų, žudymų situacijos susidūrus su sovietine kariuomene ir kt. Šiuose pasakojimuose yra ir tokių trauminei atminčiai būdingų elgesio interviu metu bruožų kaip ilgalaikės pauzės, nevaldomos emocijos, rodančių iki šiol galbūt ne visai įveiktas traumas:

Tai vat, pradėjo tie kareiviai varyti – rusų kareiviai – mamytė – nu, į darbą. O mes pasilikdavom – aš neperėjau nei per kambarį...(susigraudina) iš lovos (verkia)... aš nežinau, mudvi buvom tiek nubadėjusios, kad jau baisu. Kaip ta mamytė melžė tas karves?... Ji parėjo vakare, atsigulė ant žemės, mes – lovoj (susigraudina) ... nu, tai va – tai ji dejavo visą naktį – rytmetį mirė. (SK11_KLP_ML1936).

Evakuacijos patirčių traumas turėjo pasekmių tolesniam vaikų gyvenimui. Sovietinėje pokario ir vėlesnėje visuomenėje traumų įveikos sąlygų nebuvo dėl daugelio priežasčių – ne tik jų patirčių nutylėjimo, bet ir dėl priverstinio etninės ir dalies asmeninės tapatybės

³⁹ Rūta Matimaitytė, „Lupant „vilko vaikų“ svogūną: Rytprūsių krašto vokiečių vaikų likimas ir atmintis Lietuvoje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2019, Nr. 7.

slėpimo. Pasakojimuose nemaža epizodų, liudijančių tokias psichologų įvardijamas sunkių psichologinių traumų pasekmes kaip padidėjęs dirglumas, bloga nuotaika, nepasitikėjimas žmonėmis, bendravimo sutrikimai. Tai iliustruoja tuo metu septynmečio informanto istorija. Evakuacijos metu Raudonosios armijos karininkas jo akivaizdoje nušovė drauge keliavusį kaimyną, sužeidė motiną, seserį ir jį patį, atėmė jų turtą. Informantas pasakojo apie ir suaugus išlikusių ginklų baimę, nepažįstamų žmonių baimę ir su tuo susijusias bendravimo problemas, sovietinių institucijų baimę:

Ir tas uždeda kaip vaikui tokį antspaudą, kad paskui nelabai persiorientuoji. Nebuvo psichologinės pagalbos. Ir kaip sakant po to šaudymo, tokia baimė žmonių. Psichologiškai buvom labai prislėgti ir tas vertė būti be galo atsargiam, tuo labiau kad ir čia atvažiavusių buvom nekenčiam. Tai tokių draugų kaip ir nebuvo (ISO8_KLPK_VL1937).

Kita senbuvų vaikų trauminių patirčių grupė susijusi su gimtųjų vietų, namų praradimu ir adaptacijos bei įsikūrimo sunkumais. Šie pasakojimai labiau negu evakuacijos patirčių istorijos pateikiami kaip jau suformuluotos kolektyvinės kultūrinės traumos pasakojimai, kaip auką įvardijant visą grupę.⁴⁰ Įprastinės gyvenimo aplinkos netekimo trauma įvardijama kaip atskira kolektyvinių traumų atmaina, ypač būdinga karo migrantams, kurie sugrįžta iš evakuacijos ar tremties į pakitusį, dažnai suniokotą kraštovaizdį⁴¹. Daugelis negalėjo grįžti į savo namus, buvo priversti klajoti ir vis iš naujo patirti įsikūrimo sunkumus, nepriteklus, badą. Bet ir grįžusieji į savo namus pateko į radikaliai pakitusį pasaulį. Krašto senbuviams šie aplinkos pokyčiai reiškė ir įprastinio saugaus prieglobsčio, šeimos, giminystės ir kitų socialinių ryšių, buvusio statuso, kultūros praradimą. Pasakojimuose apie prarastus namus pasikartoja sugriovimo, kultūros praradimo, nuosmukio leitmotyvai. Tai iliustruoja tuo metu buvusios devynerių metų mergaitės pasakojimas. Evakuacijos metu praradusi šeimą (mama mirė iš bado, su senele ir seserimi išsiskyrė), ji grįžo į buvusius savo namus, kuriuose jau gyveno naujakuriai. Čia jai leido gyventi tik kaip jų tar-naitei, ji nelankė mokyklos, neturėjo kitų vaikystės privalumų, namai buvo pertvarkyti. Šią istoriją ji pasakoja pabrėždama kontrastą su prarastais buvusiais namais ir pasibaisėtina naujakurių gyvenimą:

Namas nebuvo nei sudaužytas, nei nieko. Nuniokotas, nieko gero ten nebuvo. [...] Jie, kai parėjau, tokį kambariuką man davė, ten į tokią verandą gulėti [...] atsigulsi, o tu siaube, o tų blusių, o to visko! [...]. Ten jau to grožio nebuvo, nieko jau. Aš nežinau, kur tie daiktai buvo. Mūsų miegamasis buvo baltas. Spintos, žinau, baltos, lovos buvo. O ten jau jų nebuvo. Kur dėjo viską, kur išvežė, tai jau nežinau. Tik... ir blakių, ir utėlių, ir visko ten buvo. (SK11_KLPK-ML1936vt).

Visose senbuvų istorijose kraštas apibūdinamas kaip pokariu ir sovietmečiu „sunioko-

⁴⁰ Kultūrinės traumos pasakojime paprastai apibūdinama skriauda, jos prigimtis, įvardijamos aukos ir kaltininkai, priskiriama atsakomybė (Jeffrey Alexander, *op. cit.*, p.15).

⁴¹ Outi Autti, „Environmental Trauma in the Narratives of Postwar Reconstruction: The Loss of Place and Identity in Northern Finland After World War II“, in: Ville Kivimäki, Peter Leese (ed.) *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*, New York: Palgrave Macmillan, 2022, pp. 267–296.

tas“, „nugyventas“, „išdraskytas“ lyginant su jo apibūdinimu kaip klestinčio iki karo pabaigos ir sovietinės okupacijos:

Nebuvo išdraskytas visai va taip, tvoros nebuvo sukūrentos, sudegintos ir pragertos, tai skyrėsi smarkiai. Ir tie tvartai tų plytų raudonų, vis tiek viskas buvo kitaip. Ir tos trobos aukštos (SK02_KLP_ML1938vt).

Kita tik senbuviams būdinga vaikystės patirčių ir atminties tema yra jų diskriminacija etninės kilmės pagrindu ir priverstinė asimiliacija, lydima jų paveldo griovimo, trukusio visą sovietmetį⁴². Šios patirtys atrodo buvusios suvoktos kaip skaudi ir ilgalaikė kultūrinė trauma; į pasakojimą apie jas dažnai integruojama ir minėta įprastinės aplinkos, „namų“ netekimo trauma, apie jas pasakojama senbuvius apibūdinant kaip kolektyvinę auką. Socialinių tapatybių atkūrimo galimybė, kaip minėta, yra svarbi karo traumų įveikos sąlyga ir negalėjimas atkurti etninę tapatybę, jos praradimas neabejotinai ne tik nepadėjo įveikai, bet gilino ir kitas patirtas traumas.

Diskriminavimo, stigmatizavimo dėl etninės tapatybės patirtys, greta flichtavimo patirčių net po 70 metų papasakotuose prisiminimuose atsispindi kaip to meto senbuvų vaikams labai įsiminusios ir juos žeidusios patirtys. Minėtame Annos Wylegalos tyrime taip pat nustatyta, kad vaikai savo skirtingumą nuo bendraamžių, traktuojant juos kaip „antrarūšius“, išgyvena ypač skaudžiai⁴³. Pasakojimai apie stigmatizaciją, išreikštą niekinančiais pravardžiavimais – *fašistais, vokiečiais, prūsais, fricais* – kartais ir panaudojant smurtą, kartojasi beveik visose istorijose ir neretai traktuojami kaip pokariu patirtų skriaudų ir jų tapatybės nuvertinimo simboliai, individualias patirtis susiejant su kolektyviniu visuotinai nekenčiamos aukos vaizdiniu:

Mane vadindavo vokiečiu fašistu visą laiką, kiek galėjo, visi skriaudė. Man buvo labai blogai, labai. Mes buvome visų nekenčiami, va tokia buvo situacija, Klaipėdos krašto žmonės, kam jie reikalingi... (IS08_VLN_VL1937).

Tai vis kepurę nuplėšia nuo galvos į vandenį įmeta jau, nu bet tai vaikiškos išdaigos... Nu bet tai mums širdis skaudėjo. Kad turim būt kitokie. (SP08_KLPK_ML1934vt).

Senbuviai pasakoja, kad juos stigmatizuodavo ne tik bendraamžiai, bet ir kai kurie suaugusieji, kartais ir mokytojai. Su diskriminacijos patirtimis susiję ir prievartinės asimiliacijos epizodų prisiminimai. Informantai pasakoja apie vardų ir pavardžių lietuvinimą siekiant išvengti persekiojimų, atsisakymą vartoti gimtąją vokiečių kalbą ar krašto tarmę, sunkumus mokykloje nemokant lietuvių kalbos, visą sovietmetį trukusį tapatybės slėpimą ir kt. Šie praradimai iš dalies pažeidžia ir asmeninę tapatybę, sunkina traumų įveiką.

Šiais „aukų“ pasakojimais apie stigmatizavimą ir persekiojimą dėl tapatybės, gimtosios kalbos ir vardų keitimą (turinčius trauminės atminties požymių) senbuvų vaikų prisiminimai apie mokyklą skiriasi nuo atvykėlių vaikų. Pastarųjų prisiminimai apie

⁴² Plačiau žr.: Sigita Kraniauskienė ir kt., *op. cit.*, p. 323–330.

⁴³ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 298, 304.

mokyklą daugiausia teigiami, mokymosi suteiktą perspektyvą dalis jų dabar mato kaip būdą įveikti pokario sunkumus (ir traumas), kurį skatino ir mokytojai:

Galvojom kaip išgyvent, kaip gaut duonos, kaip sulaukt kitos dienos. Mums vaikams mokytoja taip kurstė siekti mokslo, niekas neturi tiek reikšmės tik mokslas. (IS04_VLN_VL1937).

Bendrų pokario patirčių atmintis senbuvių ir atvykėlių istorijose: panašumai ir skirtumai

Dalis abiejų grupių vaikų patirčių, kaip minėta, labai panašios: tai adaptacijos ir įsikūrimo sunkumų, pokario nesaugumo ir pavojų, skurdo ir panašios patirtys. Abiejų grupių pasakojimuose apie jas pasikartoja ir panašūs leitmotyvai, iš dalies susiję ir su potencialiai trauminėmis patirtimis. Įsikuriant krašte patirtų sunkumų atmintis, kuri senbuvių grupėje, kaip aptarta, iš dalies formuluojama kaip visą grupę liečianti kolektyvinė trauma, užima svarbią vietą ir naujakurių pasakojimuose. Tai daugiausia pasakojimai apie klajones ieškant būsto arba slapstantis nuo represijų. Šios kai kurių besislapstančių naujakurių patirtys iš dalies panašios į senbuvių, išskyrus vieną aspektą – jie nebuvo persekiojami dėl savo etninės tapatybės. Tačiau įprastinės aplinkos, turto praradimas, klajonių ir netikrumo sunkumai įsiminė kaip skausmingi ir daliai naujakurių vaikų:

Mūsų pačių buvo savijauta, mes buvom kaip zuikiai, vis atvažiavę į kitą vietą... mes buvom, patys buvom pabėgėliai [...] tas, sakykime, tas kilnojimas, gyvendavom vienoj vietoj tris metus ir tėvą per tą laiką būdavo aiškinamasi, kol neatvažiuodavo tie *zampolitai* vadinami... Ir pa-dirba tris metus, jau mes išvalom dilgėlynus, pasodindavau gėles visur ir tėvą kas trys metai atleisdavo, [...] Ir įsivaizduokit savijauta kokia vaiko, atvažiuoji į kitą mokyklą, jau draugai ir draugės pasiskirstę, jau yra kažkokie tai ... tai mano tas atskirumas labai didelis buvo toks. (IS25_VLN_ML1942).

Daliai naujakurių šeimų persikėlimas į kraštą reiškė grėsmių pabaigą ir saugumą. Tai atsispindi ir jų vaikų pasakojimuose:

Tėvukas tai kiek aš beprisimenu, jisai nenorėjo važiuot į gimtinę. Nenorėjo, jam čia geriau patiko, kadangi ramu, nieks nieko jam netrukdė. [...] Seneliai tai išvis nevažiavo tenai, jie išvažiavo iš tenai ir viskas. [...] Bijojo jie važiuot, grįžti atgal bijojo. (IS18-KLPK-VL1938)

Senbuvių pasakojimai apie įsikūrimo sunkumus taip pat gana individualizuoti, bet juose daugiau trauminei atminčiai būdingų bruožų. Ši atmintis siejama su jų persekiojimo ir diskriminavimo dėl etninės tapatybės kolektyvinėmis traumomis:

Parvažiavom iš Vokietijos jau reiškia į savo namelį – užimtas namas. Nu kadangi neįleido, pas mus ant viršaus buvo toks mažas kambariukas, gal kokių septynių kvadratų, gal šešių. Nepaliko ant kiemo, bet sako – mes niekur neinam, jeigu norit, sėdėkit ten vienam kambary. Nu tai kad gulėt nėra kur. [...] Tik ateis kaimynas ir sakys, K. (pavardė), tu nieiškok to savo namo, tu jo vis tiek neatgausi, dar ir Klaipėdoj neliksi. Nu ir davė suprasti – dink iš čia. Nu ir tada tėvam nieko kito nebeliko kaip ieškotis. Čia tuščių namų dar buvo, nu [tėvas] sako - aš įeisiu, parvažiuos šeiminkas, vėl išvarys. Ir ten Drevernoj gyveno toks giminaitis, jis sako, persikelkit,

Svencelėj yra mūsų ten toks nu kaip jau ir negyvenamas namas, bet jeigu nori, kurkis. (SP-SK09_KLPK_VL1942vt).

Šie pavyzdžiai, kaip ir nemaža dalis prisiminimų apie mokyklą, atspindi skirtingas naujakurių ir senbuvų vaikų adaptacijos ir socializacijos patirtis, aplinkybes bei jų įtaką atminčiai, kuri šiuo atveju gana ryški.

Naujakurių trauminės patirtys daugiausia susijusios su sovietinėmis pokario represijomis. Pastarosios palietė abi grupes ir jų atmintis abejose grupėse panaši. Ir senbuvų, ir naujakurių vaikų pasakojimuose jos atsispindi ir kaip pačių represijų (daugiausia stebėtų) epizodų, ir kaip grėsmės bei baimės atmosferos, kurioje žmonės tuo metu gyveno, atmintis. Baimės atmosferos prisiminimai – irgi būdingas pasikartojantis to meto abiejų grupių vaikų, ypač jaunesnių, pokario prisiminimų leitmotyvas, pastebėtas ir kituose tyrimuose⁴⁴. Nemažai naujakurių šeimų atvyko į kraštą bėgdami nuo sovietinio režimo persekiojimų, jų istorijose atsispindi tų persekiojimų atmintis – ir prieš atvykstant į kraštą, ir jau esant krašte. Dalis pasakoja išsamias istorijas apie slapstymąsi, kraustymąsi iš vietos į vietą tiek prieš atvykstant į kraštą, tiek krašte, apie artimųjų, kartais ir šeimos narių, areštus ir tremtis. Nuolatinės baimės ir grėsmės atmosferą ypač dažnai prisimena tada buvę jaunesni, net tuo metu teturėję vos kelerius metus vaikai. Nemaža vaikų yra matę tremiamus ar areštuotus žmones, nužudytus partizanus, dalis patyrė šeimų narių ir giminių areštus bei trėmimus.

Būdavo tie vežimai į Sibirą, labai baisus buvo laikas, aš nežinau, kas to nepatyrė tai tiesiog sunku ir įsivaizduot koks buvo laikas kai tu nežinai... Čia tu rytoj dar būsi ar ne, baisu (SK02_KLP_ML1938).

Visi taip paslapčioj, savy. Visi bijojo išsižioti pilnu garsu, kad nenukentėti... Nu čia nežinosi kas kur kokį liežuvį įkiš...Nu, mes vaikai kai mama niekur nepolitikavo mes visi buvom nuošaly... tik išgyventi, tik išgyventi.(IS16_KLPK_ML1936ag).

Ir gyvenom tokioj įtampoj, nes kiekvieną kartą galvojom, kad gali mus kartu su dėde išvežti. (SK16_KLPK_ML1941).

Prisimenami ir krašte vykę trėmimai ir areštai:

Mokykloje tyliai šnekasi tarp savęs, vaikai nelaksto. Žodžiu, tyku ramu, reiškia tą naktį vyko vežimai. Daug išvežė tada, iš mūsų klasės porą išvežė, paskui mokytojus. (IS04_VLN_VL1937).

Nors pokario represijų baimės ir įtampų atmosfera abiems grupėms giliai įsiminė, šios istorinės traumos atmintyje abejose grupėse mažiau išreiškiamos skriaudos ir panašios emocijos, istorijos pasakojamos ne taip emocingai kaip dalis istorijų apie senbuvų patirtas specifines traumas. Pasakojimuose daugiau įveiktos (visuomenėje pripažintos, rutinizuotos, todėl keliančios mažiau emocijų) kultūrinės traumos ženklų: nusikaltimų liudijimo, žuvusiųjų minėjimo, sąsajų su pasipriešinimu ir pan. Suaugusieji apie represijas

⁴⁴ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 295.

dažnai pasakoja iš Aleidos Assmann įvardintų *aktyvių aukų*⁴⁵ (įveikiančių sunkumus ir gebančių pasipriešinti) pozicijos, kuri daug palankesnė traumų įveikai.

Kitame bendrame abiejų grupių atminties leitmotyve – pasakojimuose apie skurdo ir išgyvenimo pokariu patirtis – atsispindi tokio socialinio veiksnio kaip šeimos ir kitų socialinių ryšių svarba karo traumų įveikai. Pokario išgyvenimo sunkumai užima labai svarbią dalį pasakojimuose tų vaikų, kurių šeimose po karo neliko vyrų ar kitų darbingų šeimos narių. Ypač daug našlaičių arba netekusių vieno iš tėvų buvo tarp senbuvių, kai kurių vaikystė pasibaigdavo jau evakuacijoje netekus artimųjų (tėvai žuvo kare, dalies šeimų nariai žuvo ar atsiskyrė per evakuaciją, patyrė sovietines represijas ir kt.). Tokios istorijos taip pat neretai pasakojamos iš aukų pozicijos, pabrėžiant neigiamas skurdo ir sunkumų pasekmes tuometiniam ir vėlesniam gyvenimui, juose yra trauminei atminčiai būdingų emocijų ir pan. Abiejų grupių atstovai prisimena ir skurdą, maisto trūkumą bei kitus išgyvenimo sunkumus.

Vargom labai. Mama viena dirba, dienele padirba, parneša ten bulvių, ar ten kruopų, ar ten miltų. Žinau, kada į mokyklą nėjau, tai buvo visa vakarienė žilinta ruginė putrelė. Kartais po duonos riekę padalina, jeigu uždirba. (IS16_KLPK_ML1936ag).

Bet abiejų grupių pasakojimai liudija, kad vaikai geba adaptuotis sunkiomis sąlygomis ir veikti kaip aktyvūs subjektai, padėdami suaugusiems. Dauguma prisimena vienaip ar kitaip prisidėję prie šeimos išgyvenimo. Jie prižiūrėdavo gyvulius, stovėdavo eilėse pirkdami šeimai duoną pagal korteles, prižiūrėdavo jaunesnius brolius ar seseris, žvejodavo. Daliai informantų tuo metu vienintelė vaikystės privilegija buvo mokyklos lankymas. Netekusiose darbingų žmonių šeimose vaikai ir paaugliai ne tik prisidėdavo prie šeimos išgyvenimo, bet kai kurie ir prisiėmė atsakomybę už šeimos išgyvenimą anksti pradėdami dirbti. Kai kurie ne tik išlaikydavo save, bet ir rėmė brolius bei seseris. Siekdami padėti šeimoms net ir tėvus turinčių šeimų 14–15 metų amžiaus vaikai kartais pereidavo į vakarines mokyklas ir įsidarbindavo.

Toliau cituojamas pasakojimas iliustruoja, kaip netekę tėvų vaikai (tėvas kalėjo Gulage, o mama sunkiai susirgo) sugebėjo priiimti suaugusiųjų atsakomybę ir išlaikyti ūkį, iš kurio šeima gyveno:

Mama mus visus laikė ant gyvulinės produkcijos. Tokiu būdu ubagaut atkišus rankų nereikėjo. Taip atsitiko, kai tėvuko pas mus neliko, o jinau susirgo tuberkulioziniu meningitu ir tada pusę metų infekcinėj ligoninėj, o ūkis liko jau ant mūsų – vaikų – galvos. Sesuo (14 metų) perėjo į vakarinę mokyklą, o ūkis laikėsi ant manęs (12 metų). *Klausimas*: Ir Jūs dar spėdavot ir į mokyklą vaikščioti? *Atsakymas*: Vienąkart pavėlinau, bet mokytoja nieko nesakė... (IS04_VLN_VL1937).

Šis naujakurio pasakojimas – tai įveiktos traumos pasakojimas iš, Assmann terminu, *aktyvios aukos* pozicijos. Tai rodo pokario sunkumų patirčių apibendrinimas – informan-

⁴⁵ Aleida Assmann, *Shadows of trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*, New York: Fordham University Press, 2016, pp. 57–58.

tas pabrėžia, kad šias patirtis, išmokusias įveikti sunkumus, iš dabarties pozicijų vertina teigiamai: „Tik teigiamai. Tai vadinasi užgrūdinimas“. (ISO4_VLN_VL1937).

Tad ir senbuvų, ir naujakurių vaikų autobiografiniuose pasakojimuose esama nemaža karo bei pokario patirčių ir atminties panašumų – tai karo epizodų, sovietų represijų, pokario nesaugumo, įsikūrimo ir išgyvenimo sunkumų patirtys ir atmintis. Bet senbuvų prisiminimuose esama daugiau trauminės atminties bruožų, tai rodo mažesnę traumų įveikos laipsnį. Tai skatina atkreipti dėmesį į šiek tiek skirtingas traumų įveikos sąlygas. Senbuvų grupėje mažesnę traumų įveiką galėjo lemti tiek jų diskriminacija pokariu, tiek ilgalaikis negalėjimas atkurti vieną iš svarbių socialinių tapatybių – etninę tapatybę (sėkmingas socialinių tapatybių atkūrimas yra viena iš lokalių traumų įveikos sąlygų⁴⁶). Taip pat tam galėjo turėti įtakos labiau negu atvykėlių grupėje suardyti šeimų ir kiti socialiniai ryšiai.

Išvados

Abiejų grupių pasakojimuose vyraujantys leitmotyvai patvirtina ir kituose tyrimuose užfiksuotus to meto vaikų karo ir pokario atminties bruožus: vaikai yra labiau pažeidžiami, juos veikia ne tik tiesiogiai patirtos, bet ir stebėtos prievartos ar panašios situacijos bei suaugusiųjų elgesys ir emocijos, vaikams dažnai net nesuprantant jų priežasčių⁴⁷. Abiejų tirtų grupių karo ir pokario vaikystės labiausiai įstrigusiuose prisiminimuose kartojasi stebėtos ar patirtos prievartos, artimųjų netekčių, grėsmių ir baimės atmosferos, pokario įsikūrimo ir adaptacijos sunkumų leitmotyvai.

Ir senbuvų, ir naujakurių vaikų autobiografiniuose pasakojimuose esama nemaža karo ir pokario patirčių ir atminties panašumų, bet senbuvų prisiminimuose esama daugiau trauminės atminties bruožų, tai rodo ir mažesnę traumų įveikos laipsnį.

Trauminės atminties bruožų gausa senbuvų prisiminimuose iš dalies sietina su jų karo ir pokario patirčių specifiška. Prisiminimuose atsispindi tokios šios grupės trauminės patirtys kaip evakuacija ar pasitraukimas, kurių metu nemaža dalis patyrė ilgalaikių pasekmių tolesniam gyvenimui turėjusius trauminius epizodus (patyrė ar stebėjo prievartą, artimųjų netektį ir pan.), namų ir įprastinės aplinkos (tarp jų ir socialinių ryšių) praradimą, persekiojimą dėl etninės tapatybės (ypač vaikystėje patirto stigmatizavimo). Dvi pastarosios traumos dažnai formuluojamos kaip kolektyviniai kultūrinės traumos pasakojimai ir rodo kolektyvinių atminties formų įtaką individualių vaikystės patirčių atminčiai.

Didesnei trauminės atminties bruožų reikšmei (ir mažesniai traumų įveikos laipsniui) senbuvų grupėje gali turėti įtakos tolesnes jų biografines patirtis lėmę socialiniai ir

⁴⁶ Derrick Silove, *op. cit.*, p. 42.

⁴⁷ Anna Wylegala, *op. cit.*, p. 301.

kultūriniai veiksniai. Tai senbuvų diskriminacija dėl etninės tapatybės pokariu ir negalėjimas jos atkurti visą sovietmetį, taip pat suirę didelės dalies to meto vaikų šeimų ir kiti socialiniai ryšiai.

Senbuvų prisiminimuose apie specifines grupės patirtis yra daugiau neįveiktų traumų atminčiai būdingų požymių negu abiejų grupių sovietinių represijų atmintyje. Šie skirtumai patvirtina skriaudų visuomeninio pripažinimo svarbą istorinių traumų įveikai – sovietinių represijų aukų skriaudos buvo pripažintos iš karto po sovietmečio, tuo tarpu krašto senbuvų karo ir pokario patirtys buvo ilgai nutylimos ir susilaukia daugiau dėmesio Lietuvos visuomenėje tik pastaruoju dešimtmečiu.

Šaltiniai ir literatūra

1. Assmann Aleida, *Shadows of trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*, New York: Fordham University Press, 2016, pp. 57–58;
2. Alexander Jeffrey C., *Cultural trauma. A Social theory*. Cambridge, Polity Press, 2012.
3. Aarelaid-Tart Aili, *Cultural Trauma and Life Stories*, Helsinki: Kikimora Publications, 2006.
4. Autti Outi, „Environmental Trauma in the Narratives of Postwar Reconstruction: The Loss of Place and Identity in Northern Finland After World War II“, in: Ville Kivimäki, Peter Leese (ed.) *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*, New York, Palgrave Macmillan, 2022, pp. 267–296.
5. Baron, Placing the Child in Twentieth-Century History: Contexts and Framework, in.: *Displaced Nick Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953: Ideologies, Identities, Experiences*, ed. by Nick Baron, Leiden, Boston: Brill, 2016, pp. 1–39.
6. Bruner Jerome, Life as Narrative, in.: *Narrative methods*, ed. by P. Atkinson and S. Delamont, Vol.1, London: Sage, 2006, pp. 99–116.
7. BenEzer Gadi, „Trauma Signals in Life Stories“, in: *Trauma and Life Stories* (ed. by Rogers. K/L, Leydesdorf, S. and Dawson, G. London: Routledge, 1999, p. 29–45.
8. Jonutytė Jurga, Būgienė Lina, Krasnovas Aleksandras, *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškai, Žeimelis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013
9. Kibelka Ruth, *Vilko vaikai: Kelias per Nemuną*, iš vokiečių kalbos vertė Rūta Savickaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
10. Kaznelson Michael, Baron Nick, “Memories of Displacement: Loss and Reclamation of Homeland in the Narratives of Soviet Child Deportees of the 1930s”, in.: *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953: Ideologies, Identities, Experiences*, ed. by Nick Baron, Leiden, Boston: Brill, 2016, p. 97–130.
11. Kraniauskienė Sigita, Pocyte Silva, Ruth Margarete, Leiserovitz Christine; Šutinienė Irena, *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose: kolek-*

- tyvinė monografija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.
12. Janfelt Monika, "War in the Twentieth Century." in: *Encyclopedia of Children and Childhood*, ed., by Paula S. Fass, New York: Macmillan Reference USA, 2004, pp. 875–881.
  13. Wylegala Anna, „Child migrants and deportees from Poland and Ukraine after the Second World War: experience and memory“, *European Review of History*, 2015, 22,2, pp. 292–309.
  14. Kraniauskienė Sigita, „Čia (ne)buvo Lietuva: Klaipėda po Antrojo pasaulinio karo – naujosios visuomenės prisiminimai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr.2 (41), p. 169–198.
  15. Kairiūkštytė Nastazija, „Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m.“ *Lituanistika*, Nr. 2, p. 35–48.
  16. Leese Peter, "The Limits of Trauma: Experience and Narrative in Europe c. 1945", in.: Ville Kivimäki, Peter Leese (ed.) *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*, New York, Palgrave Macmillan, 2022, p. 3–26.
  17. Matimaitytė Rūta, „Lupant „vilko vaikų“ svogūną: Rytprūsių krašto vokiečių vaikų likimas ir atmintis Lietuvoje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2019, Nr. 7, p. 32–37;
  18. Matimaitytė Rūta, „Migration of German Children from East Prussia and of Russian-speaking Children to Post-War Lithuania“, *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 4, pp. 316–327.
  19. Roos Jeja Pekka, „The True Life“ Revisited. Autobiography and Referentiality after the „Posts“, *Auto/Biography*, Vol. 3 (1–2), 1994.
  20. Silove Derrick, "From Trauma to Survival and Adaptation: Towards a Framework for Guiding Mental Health Initiatives in Post-conflict Societies", in: *Forced Migration and Mental Health: Rethinking the Care of Refugees and Displaced Persons*, ed. by David Ingleby, New York: Springer, 2005, pp. 39–51.
  21. Rosenthal Gabriele, „The Healing Effects of Storytelling“, *Qualitative Inquiry*, 2003, Nr.6 (9), pp. 915–933;
  22. Vaskelienė Ieva, Kazlauskas Evaldas, Gailienė Danutė, Domanskaitė-Gota Vejunė, „Komunikacija apie patirtas politines represijas šeimoje: tarpgeneracinis aspektas“, in: *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 2011, 9, p. 91–103.
  23. Venken Machteld and Röger Maren, "Growing up in the Shadow of the Second World War: European perspectives", *European Review of History*, 2015, Vol. 22, No. 2, p. 199–220.
  24. Venken Machteld, "Introduction". In: *Borderland studies meets child studies. A European Encounter*, ed. by M. Venken, Frankfurt am Mein: Peter Lang Edition, 2017, p. 11–42.
  25. Zahra Tara, *The Lost Children, Reconstructing Europe's families after World War II*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

Irena Šutinienė

War and post-war experiences in the childhood memories of Klaipėda Region residents

Summary

Based on family stories recorded in biographical interviews in 2016–2017, the article examines the features of memory and experiences as reflected in the war and post-war childhood memories of two groups of children in the Klaipėda Region – the native inhabitants who were already living in the region at that time, and the children who came there from other regions of Lithuania after the war. The focus of the article is on the common features of the biographical memory and experiences of both groups, as well as the factors that explain the differences in their memories. The importance of potentially traumatic episodes in the memories of both groups confirms the insights of theoretical and empirical studies about the vulnerability of children in war situations and the complexity of overcoming its psychological consequences. The variations in memories are influenced by factors such as differences in biographical experiences, the different conditions of adaptation and identity reconstruction in the two groups, and public recognition of their memory.

Keywords: children, World War II, biographical memory, war memories.